

Προσπάθειες Άνέγερσης Νοσοκομείου
στήν Τσαριτσάνη
(τέλη 18ου - αρχές 19ου αι.)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Προσπάθειες Ανέγερσης Νοσοκομείου
στήν Τσαριτσάνη
(τέλη 18ου - αρχές 19ου αϊ.)

ΑΘΗΝΑ 2009

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Διδάκτωρ Ιστορίας τής Ιατρικής, Πανεπιστημίου Αθηνών

Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα

Τηλ.-Φαξ: 210 8011066

e-mail: karamber@otenet.gr

www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε στον 44^ο τόμο περιοδικού *ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ*, Αθήνα 2002,
σσ. 297-306.

Προσπάθειες Ανέγερσης Νοσοκομείου στήν Τσαριτσάνη (τέλη 18ου - αρχές 19ου αϊ.)

Ἡ ὑγειονομικὴ περίθαλψη τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κατὰ τὸν 17ο καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα καὶ τὴν προεπαναστατικὴ εἰκοσαετία καλύπτεται σταδιακὰ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ἰατροὺς, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων αὐξάνει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἐνῶ παράλληλα οἱ ἑλληνικὲς Κοινότητες ἀνεγείρουν νοσοκομεῖα γιὰ τὴν παροχὴ ἰατρικῆς περίθαλψης στὰ μέλη τους. Σχετικὰ ὁ Κοραῆς¹ συσταίνει στὶς Κοινότητες νὰ στέλνουν στὶς Ἰατρικὲς Σχολὲς τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων μὲ ἔξοδά τους νέους, ποὺ θὰ σπουδάξουν ἰατρικὴ καὶ στὴ συνέχεια θὰ ἐπιστρέφουν νὰ τὴν ἀσκοῦν στὴν περιοχὴ τους γιὰ νὰ καλύπτουν τὶς ὑγειονομικὲς ἀνάγκες τῆς Κοινότητος. Ἐπὶ πλέον οἱ ἐπιστήμονες ἰατροὶ θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῶν νοσοκομείων, τὰ ὁποῖα διαφοροτικὰ «δι' ἔλλειψιν ἰατρῶν μεταβάλλονται εἰς ἀληθινὰ μακελλεῖα». Παράλληλα θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλεισθοῦν ἀπὸ τὴν παροχὴ ἰατρικῆς περίθαλψης οἱ «κάπηλοι ἰατροί», οἱ ὁποῖοι εἶναι πραγματικὴ πληγὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀνέγερση νοσοκομείου σὲ κάθε ἐπαρχία τονίζεται στὴ μελέτῃ τοῦ ἐκ Κερκύρας καταγομένου ἰατροῦ Λεονάρδου Βορδῶνη, ποὺ δημοσιεύεται στὸ προεπαναστατικὸ περιοδικὸ *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*². Ἐπίσης μὲ τὴν ἀνέγερση τῶν νοσοκομείων διεξοδικὰ ἀσχολεῖται ἡ μελέτῃ τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Βούρου³, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ κεφάλαια: «Περὶ οἰκοδομῆς νοσοκομείων», «Περὶ τῶν κυριωτέρων ἐπίπλων καὶ

1. Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Προλεγόμενα στὸ Ἱπποκράτους τὸ Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων*, Παρίσι 1816, στὸ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς*, τόμ. Β', Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1988, πρόλογος Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, σσ. 376-377.

2. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, τόμ. Β', 1812, σ. 298. Ἄρ. Σταυρόπουλος καὶ Σπ. Μαρκέτος, «Ἀγνοημένα ὑγειονομικὰ σχέδια. Τὸ σύστημα ὑγείας τοῦ Κερκυραίου γιαιτροῦ Λεονάρδου Βορδῶνη (1808)», ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, 8 Ἀπριλίου 1984, σ. 6 καὶ στὸ *Σημειώματα γιὰ τὴν Ἱστορία τῆς Ἰατρικῆς*, Ἀθήνα 1984, σσ. 45-51.

3. Ἰωάννου Βούρου, *Περὶ Νοσοκομείων σχεδίασμα*, Ἐν Παρισίοις 1831, σσ. 57-94 καὶ ἐπὶ πλέον ἐπὶ τὰ ὑποδείγματα καταστάσεων, ποὺ θὰ τηροῦνται στὸ νοσοκομεῖο, ἐνῶ στὶς πρώτες σελίδες 1-57 γίνεται μὴ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ γιὰ τὰ νοσοκομεῖα μὲ τίτλο «Περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῶν νοσοκομείων».

σκευῶν τῶν κοιτώνων», «Περὶ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ νοσοκομείου» στὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται «ἐκκλησία, μαγειρεῖον, ἀπόπατοι, φαρμακοποιεῖον, λουτρό, πυριατήριον, καπνιστήρια, χειρουργεῖον, νεκροφυλάκειον, ἀνατομικὸν ἀμφιθέατρον, βρύσις, περίπατος, λινολυσία», «Περὶ ὑποδοχῆς καὶ ἐξόδου τῶν ἀσθενῶν», «Περὶ τῶν εἰς τὸ νοσοκομεῖον ὑπηρετούντων».

Ἀπὸ τὴν μέχρι τώρα ἔρευνα διαπιστώθηκε ὅτι Νοσοκομεῖα λειτούργησαν σὲ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ὅπως στὶς πόλεις: Κωνσταντινούπολη⁴, Θεσσαλονίκη⁵, Σέρρες⁶, Ἅγιον Ὄρος⁷, Ἄδριανούπολη⁸, Ραιδεστὸ Θράκης⁹, Φιλιππούπολη¹⁰, Χίος¹¹, Μυτιλήνη¹², Σμύρ-

4. Πὰ τὰ νοσοκομεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κάνει ἐκτενὴ ἀναφορὰ στὴ μελέτη του ὁ Ἄριστ. Σταυρόπουλος, *Τὰ Νοσοκομεῖα καὶ ἡ νοσηλευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος στὴν Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Ἀθήνα 1984. Μάλιστα στὶς σσ. 57-62 μνημονεύονται καὶ νοσοκομεῖα τοῦ ὑπολοίπου ἑλληνικοῦ χώρου.

5. Εὐαγγ. Ἄ. Χειμίλογλου «Ἑλληνικὰ νοσοκομεῖα τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας», περιοδ. *Μακεδονικά*, τόμ. 28, 1992, σσ. 56-81.

6. Πέτρος Θ. Πέννας, *Ἱστορία Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 1383-1913*, Ἀθήνα 1938, Κεφ. Τρίτον «Τὸ κοινὸν ὀσπητάλιον ἢ ξενοδοχεῖον τῆς “Πολιτείας” τῶν Σερρῶν», σσ. 160-163.

7. Ἀναφορὰ στὸ νοσοκομεῖο τοῦ Ἁγίου Ὄρους γίνεται στὸ βιβλίο τοῦ Μακαρίου Τριγώνη, *Προσκυνητάριον τῆς Βασιλικῆς καὶ Σεβασμίον Μονῆς Μεγίστης Ἁγίας Λαύρας, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθω*, Ἐνετίησιν 1772, σσ. 9-10.

8. Μνεῖα τοῦ νοσοκομείου Ἄδριανουπόλεως κάνει ὁ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, τόμ. Θ' 1819, σ. 780 ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «εἷς Ἄδριανουπολίτης ἀφιέρωσε νεωστὶ εἰς τὸ σχολεῖον καὶ νοσοκομεῖον ἐν ὑποστατικὸν τιμώμενον 24000 γρόσια». Γ. Λουμπουσιάδου «Ἀντίγραφα διαφόρων ἐγγράφων καὶ πρακτικῶν ἐκ τῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἄδριανουπόλεως», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*, τόμ. Α', 1934-1935, «Περὶ Νοσοκομείων Κ.4 ἀριθ. 405», σσ. 196-202. Μανουὴλ Γεδεῶν, *Ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς προσορτήματα*, Ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 138.

9. Μανουὴλ Γεδεῶν, «Εἰδήσεις ἐκ κωδίκων θρακικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ραιδεστοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα», περιοδ. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, τόμ. 27, 1907, σσ. 553-556.

10. Μυρτίλου Ἀποστολίδου, «Τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν ἀμπατζήδων», *Ἀρχεῖο Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ*, τόμ. Γ', 1936-1937, σσ. 145-195. Πὰ τὸ Νοσοκομεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Φιλιππουπόλεως γίνεται ἀναφορὰ στὶς σσ. 169 καὶ 185.

11. Ἐνδεικτικὰ βλ. Ἄλ. Βλαστοῦ, *Χιακά, ἦτοι ἱστορία τῆς νήσου Χίου*, Ἐν Ἐρμούπολει, 1840, σσ. 137-140. Κυριάκος Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα*, τέταρτη ἔκδοση, τόμ. 2, Ἀθήνα 1984, σ. 109, Μικὲς Παϊδοῦσης, «Νοσοκομεῖα τῆς Χίου. Τὸ “Σκυλίτσειον Νοσοκομεῖον”», *Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη*, τόμ. Β', τευχ. 1-2, Ἀθήνα 1939, σσ. 13-36, ἐπανέκδοση ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴ Ἑταιρεία Χίου, Χίος 2001.

12. Ραφαὴλ Ε. Παδέλλης, «Βοστανεῖον Ἱερὸν Νοσοκομεῖον. Τὸ ἱστορικὸ του», *Αἰολικὰ Γράμματα*, τόμ. Γ', Μυτιλήνη 2001, σσ. 44-64. Σὲ συνοδικὸ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου Β' γίνεται μνεῖα λειτουργίας στὴ Μυτιλήνη ξενῶνος-νοσοκομείου στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. Βλ. *Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, Παράρτημα Κ'-ΚΒ" (1877-1888)*, Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ, Κωνσταντινούπολις 1892, σ. 105.

νη¹³, Κυδωνίες¹⁴, Προύσα¹⁵, Ἀθήνα¹⁶, Ἰωάννινα¹⁷, Κέρκυρα¹⁸, Χανιά¹⁹, Βενετία²⁰, Τεργέστη²¹, Βουκουρέστι²², Ἱεροσόλυμα²³, Ἑλληνικὲς Κοινότητες Νίζνης Οὐκρανίας²⁴, Λιβόρνου²⁵, Οὐγγρικῆς πόλεως Miskolc²⁶. Ἐπίσης γιὰ

13. Βλ. Ν. Κωστής, «Σμυρναϊκὰ ἀνάλεκτα. Τὸ ἐν Σμύρνη πρῶτον νοσοκομεῖον τῶν Ὀρθοδόξων», Περιοδ. *Ξενοφάνης*, Ἀθήναι 1905, σσ. 254-269. Χρ. Σολομωνίδης, *Ἡ ἱατρικὴ στῆ Σμύρνη*, Ἀθήναι 1955, σ. 22.

14. Γ. Σακκάρης, *Ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν*, Ἀθήνα, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων, 1920, σσ. 26-27. William Jowett, *Christian researches in the Mediterranean from 1815 to 1820*, London 1822, σ. 65. Ambrose Firmin Didot, *Notes d'un voyage fait dans le Levant en 1816*, Paris 1826, σ. 395.

15. Βλ. Ἄριστ. Σταυρόπουλος, *Τὰ Νοσοκομεῖα καὶ ἡ νοσηλευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος στὴν Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Ἀθήνα 1984, σ. 62.

16. Χ. Πατρινέλης, στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμ. 10, 1974, σ. 143. Δ. Καμπύρογλου, *Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήναι 1890, τόμ. Β', σ. 222.

17. Ἄριστ. Σταυρόπουλος, «Τὸ νοσοκομεῖον τῶν Ἰωαννίνων (1793-1822). Στοιχεῖα γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ τὴν ἐξέλιξί του ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Σταύρου Ἰωάννου», στὸ Συλλογικὸ τόμο *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἱστορίας Ἡπείρου, Κοινωνία-Οἰκονομία, 15ος-20ός αἰ.* (Πάρινα 4-7 Σεπτ. 1985), Πάρινα 1997, σ. 369.

18. Βλ. Γεωργίου Κεφαλλονίτου, *Ἱστορία τοῦ Ἀστικοῦ Νοσοκομείου Κερκύρας*, Κέρκυρα 1940.

19. Μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἄριστ. Σταυρόπουλο, *Τὰ Νοσοκομεῖα καὶ ἡ νοσηλευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος στὴν Κωνσταντινούπολη (1453-1838)*, Ἀθήνα 1984, σ. 62.

20. Χρ. Σπ. Μπαρτζόκας - Κ. Παπαδάτος, «Τὸ ἐλληνικὸν Νοσοκομεῖον τῆς Βενετίας. Περίοδος Α'. Τὸ Νοσοκομεῖον Φλαγγίνη (1678-1800)», *Materia Medica Greca*, τόμ. 5, 1977, σσ. 582-590. Χρῆστος Σπ. Μπαρτζόκας, «Ἡ πλήρωση ἱατρικῆς θέσεως πρὶν ἀπὸ διακόσια χρόνια. Καθήκοντα καὶ ἐλλογὴ ἱατροῦ στὸ Ἑλληνικὸ Νοσοκομεῖο Βενετίας», *Materia Medica Greca*, τόμ. 8, 1980, σσ. 106-112. Χρ. Σπ. Μπαρτζόκας, «Τὸ Ἑλληνικὸ Νοσοκομεῖο τῆς Βενετίας. Περίοδος Β': Νοσοκομεῖο Φλαγγίνη-Πίκεριγκ (1797-1905)», *Materia Medica Greca*, τόμ. 11, 1983, σσ. 441-458. Ἀθανασίου Καραθανάση, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, β' ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 76.

21. Ὀλγα Κατσαορδῆ-Hering, *Ἡ ἐλληνικὴ παροιμία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1986, σσ. 244-249.

22. Κ. Καρακιάσα, *Τοπογραφία τῆς Βλαχίας καὶ ἀνθρωπολογικαὶ παρατηρήσεις ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὑγίαν καὶ νόσους τῶν κατοίκων αὐτῆς*, Βουκουρέστι 1830.

23. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμικῆς Σταχυολογίας*, τόμ. I-IV, Πετροῦπολη 1888-1891, ἐδῶ στὸν τόμ. II, σσ. 327-335. Μανουὴλ Γεδεών, *Ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ καὶ τὰ ἱερά αὐτῆς Προσαρτήματα*, Ἐν Ἀθήναις 1886, σσ. 131-138. Πηνελόπη Στάθη, *Χρῦσανθος Νοταρᾶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Πρόδρομος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ*, Ἀθήνα 1999, σσ. 248-251.

24. Ὁ ἱατρὸς Πέτρος Ἡπίτης γράφει ἐκ Πετροῦπόλεως ὅτι «Ἡ φιλόκαλος τῆς Νίζνας Κοινότης ἐσύστησε Νοσοκομεῖον Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ Βιβλιοθήκην», *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος*, τόμ. Θ', 1819, σ. 750.

25. Νικόλαος Τομαδάκης, «Ναοὶ καὶ θεομοὶ τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος τοῦ Λιβόρνου», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 1940, σσ. 81-127. Στῆ σ. 101 γίνεται ἀναφορὰ στὸ «ὀσπιτάλιον τῶν ἀρρώστων Ρωμαίων» 1 Μαρτίου 1804 καὶ 16 Ἰανουαρίου 1808.

τὸ πνεῦμα ποῦ ἐπικρατοῦσε στὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νοσοκομείου, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περιπτωση κατὰ τὴν ὁποία σὲ αἴτημα τῆς Αὐστρίας ἐποικισμοῦ τῆς Ἀκυλίας²⁷ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. οἱ Ἕλληνες ζητοῦσαν νὰ κισθεῖ καὶ νοσοκομεῖο μὲ ἔξοδα τῆς Αὐστρίας. Ὅσον ἀφορᾷ τώρα γιὰ τὸν τρόπο τῆς οικονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν νοσοκομείων ὁ ἱατρὸς Σέργιος Ἰωάννου²⁸ στὰ 1806 συνιστᾷ σὲ καθένα ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἀφήνει στὴ διαθήκη του ἓνα ποσὸ γιὰ βοήθεια τῶν νοσοκομείων ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν προαίρεσή του.

Στὸ Θεσσαλικὸ χῶρο μέχρι τὰ τέλη τοῦ 18ου δὲν συναντᾶται νοσοκομεῖο οὔτε ἀκόμη στίς ἀκμάζουσες τότε περιοχὲς ὅπως τὰ Ἀμπελάκια. Ὅσο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ ἀρχὲς 19ου αἰ. καταγράφεται μιὰ προσπάθεια γιὰ ἀνέγερση νοσοκομείου στὴν Τσαριτσάνη, ἡ ὁποία τότε ἦταν μιὰ ἀκμάζουσα πόλη οἰκονομικὰ καὶ πνευματικὰ²⁹. Ἡ ἑλληνικὴ τῆς Σχολῆ βρισκόταν σὲ ἀκμὴ στὴν ὁποία γιὰ μιὰ πενταετία ἀπὸ τὸ 1798 ἕως τὸ 1803 δίδαξε καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας³⁰. Ἐπίσης ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἔζησαν καὶ ἱατροὶ λόγιοι, ὅπως ὁ Γεώργιος Σακελλάριος³¹, ὁ ὁποῖος μάλιστα τότε ἔχασε καὶ τὴ σύζυγό του, καὶ δύο ἔμμετρες ἐπιστολές, ἀναφερόμενες στὸ θάνατο τῆς συζύγου του, δημοσιευμένες στὸ βιβλίον τοῦ *Ποιήματα*³², ἀπευ-

26. «Ἀνθοῦσα ἡ ἑλληνικὴ Κονότης τῆς Οὐγγρικῆς πόλεως Miskolc ἀνέδειξε χωριστὴν «κομπανίαν» πλουσίον κρασεμπόρων Ἑλλήνων τὸ 1687 καὶ ἀπέκτησεν ὠραιότητα ἐκκλησιαν, πλούσιον νοσοκομεῖον καὶ περιήρημον σχολεῖον», Τάσου Ἀθ. Γριτοπούλου, «Γεώργιος Ζαβίρας, ὁ Σαπιστεύς, θεράπων τοῦ Λογίου Ἐρμού καὶ τοῦ Κερδῶου», στὸ *Πνευματικαὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 153.

27. Βλ. Δέσποινας Βλάσση, «Ὁ ἐποικισμὸς τῆς Ἀκυλίας ἀπὸ Ἕλληνες (18ῆ αἰ.) καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς Αὐστρίας-Βενετίας. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 15, 1978, σσ. 177-214.

28. Σέργιος Ἰωάννου, *Ἀναίρεσις νοσοκομικῆς τινος ἀναφορᾶς*, Βιέννη 1806, σ. 22.

29. Δανιὴλ Φιλιππίδης-Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, *Νεωτερικὴ γεωγραφία*, Βιέννη 1791, ἐπανεκδόση - ἐπιμ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, Ἀθήνα 1970, σ. 100, «Τζιαρίτζιανη, χώρα μὲ καμμιά χιλιάδα σπίτια, ὅλα χριστιανικά...». W. M. Leake, *Travels in Northern Greece, 1801, 1805 and 1806*, Λονδῖον 1835, τόμ. 3, σσ. 347-348, τόμ. 4, σ. 297.

30. Κων. Κούμας, *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, τόμ. Β', Βιέννη 1832, σσ. 584-585. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισσαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων (1759-1824)*, ἐκδότης Γιάννης Ἀντωνιάδης, Ἀθήνα 1964, σσ. 47 κ.ἐξ. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, *Ἀλληλογραφία...*, ὁ.π., Εἰσαγωγή, σ. κδ'.

31. Β. Γ. Σιαμπανόπουλος, «Οἱ μετοικεσίες τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλαρίου», *περιοδ. Ἐλμειακά*, τεύχ. 1, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 45.

32. Φιλίππου Ἡλιοῦ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τόμος πρῶτος, 1801-1818, Ἀθήνα 1997, ἀρ. 1817.27.

θύνονταν τὸ 1800 καὶ 1801 στὸν ἰατρὸ Μιχαὴλ Περδικάρη³³, ὁ ὁποῖος ἔζησε καὶ αὐτὸς στὴ Τσαριτσάνη κατὰ τὴ διετία 1802-1803.

Πὰ τὴν ἀνέγερση νοσοκομείου³⁴ στὴν Τσαριτσάνη ἔδειξε ἐνδιαφέρον ὁ Μητροπολίτης Πισιδίας Κύριλλος, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν Τσαριτσάνη, γι' αὐτὸ καὶ στὴν ὑπογραφή του ἔθετε τὸ «Τζαριτζανιώτης», ὅπως διαπιστώνεται σὲ κτητορικὸ σημεῖωμά του σὲ ἓνα χειρόγραφο τοῦ 1753 «*Σύνοψις ἐνχῶν ἐκ τοῦ ψαλιῆρος*»³⁵. Ὁ Κύριλλος ἦταν ἀρχιδιάκονος κοντὰ στὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιο Β' καὶ τὸ 1780 ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Πισιδίας, ὅπου παρέμεινε μέχρι τὸ θάνατό του, τὸ 1814. Τακτικὰ κάθε χρόνο ἔστελνε χρήματα στοὺς συγγενεῖς του στὴν Τσαριτσάνη³⁶. Πρώτη μνεῖα γιὰ τὴν ἀνέγερση νοσοκομείου γίνεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ 1793, πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου μὲ τὴν ὁποία γνωστοποιεῖ τὴν πρόθεσή του νὰ στείλει στὴ γενέτειρά του ἓνα χρηματικὸ ποσὸ 8.000 γρόσια γιὰ ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς, στοὺς ὁποίους θὰ περιλαμβάνεται «*σπιτάλι καὶ ξενοδοχεῖο*», ὅπως γράφει. Μάλιστα ιδιαίτερα σημειώνει «*διὰ ἓνα σπιτάλιον εἰς τὴν ἁγίαν Βαρβάραν*», δηλαδὴ στὸ χῶρο ὅπου βρισκόταν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Κυρίλλου εὐαισθητοποίησε καὶ τοὺς ντόπιους Τσαριτσανιώτες καὶ ἓνας μάλιστα ἄφησε στὴ διαθήκη τοῦ 2.000 γρόσια «*εἰς τὸ σπιτάλι ὁποῦ μέλει διὰ νὰ οἰκοδομηθῆ*»³⁷. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ 1800 ἀποβιώνει ὁ πατέρας τοῦ Κων. Οἰκονόμου καὶ ὁ Κύριλλος Πισιδίας ἐπαναλαμβάνει τὴν πρόθεσή του γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς δωρεᾶς, γι' αὐτὸ καὶ στέλνει ἐπιστολὴ, 6 Νοεμβρίου 1802, μὲ τὴν ὁποία προσκαλεῖ τὸν Οἰκονόμου νὰ μεταβεῖ στὴν Ἀττάλεια γιὰ νὰ παραλάβει τὴ δωρεά: «*ἔλα εἰς Ἀττάλειαν εἰς τὸν μῆνα Μάϊον... ἀπὸ μέρος τοῦ Βόλου μὲ ἓνα καΐκι ἠνδρωτικόν, ἔρχεται ἕως τὸ Καστελόριζον*» καὶ ἀπὸ ἐκεῖ θὰ συνεχίσει πρὸς τὴν Ἀττάλειαν, ἔδρα τῆς μητροπόλεως. Πράγματι

33. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισσαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων (1759-1824)*, ἐκδότης Πάννης Ἀντωνιάδης, Ἀθήνα 1964, σσ. 88-90. Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἕξ Οἰκονόμων, *Ἀλληλογραφία...*, ὁ.π., Σχόλια ἐπιστολῆς ἀρ. 2, σσ. 267-268, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἡ σύντομη βιογραφία τοῦ Μιχ. Περδικάρη πού ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμου, φάκ. XLVI, 1, ἀρ. 17.

34. Πληροφορίες γιὰ τὴν προσπάθεια ἀνέγερσης νοσοκομείου στὴν Τσαριτσάνη κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδο ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ ἐκ τῆς Τσαριτσάνης καταγομένου Διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἕξ Οἰκονόμου, πού ἐκδόθηκε ἀπὸ Κέντρο Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἐπιμέλεια τῶν Κώστα Λάππα-Ρόδη Σταμούλη: *Ἀλληλογραφία*, τόμ. πρῶτος 1802-1817, Ἀθήνα 1989 καὶ τὰ σχόλια τῶν ἐπιμελητῶν.

35. Τὸ χειρόγραφο ἀπόκειται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Τμῆμα Χειρογράφων.

36. Βλ. ἀριθ. ἐπιστολῆς 3 τοῦ ἔτους 1802 πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Οἰκονόμου.

37. Βλ. Ἀρχεῖο Κων. Οἰκονόμου τοῦ ἕξ Οἰκονόμων, φάκ. Α, ἀριθ. 16.

τήν Ἐνοιξη τοῦ 1803 ὁ Οἰκονόμου πραγματοποιεῖ τὸ ταξίδι μὲ τὸ χρηματικὸ ποσὸ, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2.500 γρόσια ἦταν γιὰ τὸ νοσοκομεῖο ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς δωρεᾶς ἦταν γιὰ τὰ σχολεῖα.

Ὁ Κύριλλος Πισιδίας δὲν σταματᾷ μόνο στὴν ἀποστολὴ τοῦ πρώτου ποσοῦ, ἀλλὰ γράφει στίς 15 Ὀκτωβρίου 1803 ὅτι, ἂν ἀρχίσει ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ νοσοκομείου, θὰ στείλει καὶ ἄλλα χίλια γρόσια καὶ ὅτι θὰ βοηθήσουν καὶ ἄλλοι στὴν χρηματοδότησή του: «...περὶ τοῦ σπιταλίου, νὰ ἔχητε τὴν εὐχή μας, καὶ ἅπαντες ὅλοι θέλουν συνεργήσει, μὲ ὑπομονὴν καὶ μὲ σύνεσιν καὶ μὲ γνώμην κοινήν, νὰ ἐπιχειρησθῆναι τὸ πρᾶγμα διατὶ ὁ διάβολος φθονεῖ τὰ καλὰ καὶ νὰ μὴν φέρῃ καμμίαν ἐπήρειαν καὶ ἐμπόδιον, καὶ χωρὶς ἄλλο ὅταν ἀκούσωμεν ὅτι πῶς ἐκάματε ἀρχὴν τῆς οἰκοδομῆς θέλομεν σᾶς στείλῃ ἄλλα χίλια γρόσι...». Σὲ ἐπιστολὴ του στὸν Κων. Οἰκονόμου ὁ Κύριλλος ἐκφράζεται καὶ γιὰ τὸ σχέδιο ἀνοικοδόμησις τοῦ νοσοκομείου, πού θὰ πρέπει νὰ εἶναι «τετράκοχος», ὁ παραδοσιακὸς τρόπος ἀνοικοδόμησις, γιὰ τὸ πῶς θὰ εἶναι ἡ πόρτα εἰσόδου ὥστε νὰ μὴν εἰσέρχονται μέσα ζῶα, καὶ γιὰ τὸ ὕψος τοῦ περιβόλου ὥστε νὰ δυσκολεῖ ἐκείνους πού θὰ θέλουν παράνομα νὰ εἰσέλθουν μέσα: «... θέλομεν ὅμως νὰ γίνῃ ἡ οἰκοδομὴ τοιούτης λογῆς τετράκοχος, κάθε μέρος τοῦ τοίχου νὰ γίνῃ ἐνὸς στρέμματος ἀμπελίου, ἡ πόρτα τῆς εἰσόδου νὰ γίνῃ ἀψιλή μὲ σκαλοῦνι ἀπέξω καὶ ἀπομέσα ὅπου νὰ μὴν ἤμπορῇ νὰ ἐμβαίῃ ζῶον, καὶ στερεὰ ἀπὸ ξύλα χοντρά, οἱ τείχι ἀψιλοὶ ἕως τρία μπόγια ἀνθρώπου, ὅπου νὰ μὴν ἤμπορεῖ ἄνθρωπος εὐκόλα νὰ ἀπειδῆ, ἔσωθεν δύο ὠντάδες μόνους χαμηλοῦς...».

Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ὁ Κύριλλος δείχνει μιὰ εὐαισθησία γιὰ τὸ περιβάλλον ζητώντας ἡ ξερολιθιά τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Βαρβάρας³⁸ νὰ μὴν καταστραφεῖ, ἀλλὰ νὰ περιληφθεῖ μέσα στὸ χῶρο τοῦ νοσοκομείου. Ἐπίσης νὰ μὴν κοπεῖ τὸ δένδρο τὸ ὀνομαζόμενον στὴν τοπικὴ διάλεκτο «παπουτζιά»³⁹

38. Ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Βαρβάρας δὲν ὑπάρχει σήμερα, ἀλλὰ μνημονεύεται στὰ 1825 καὶ 1842, ὅπως σημειώνει ὁ Βαγγέλης Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα*, Κέντρο Ἑρευνῆς Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1967, σσ. 159 καὶ 443.

39. Σὲ ἐπίσκεψή μας στὴν Τσαριτσάνη ὁ φίλος Τσαριτσανιώτης Βασίλειος Εὐαγγέλου μᾶς ἔδειξε τὸ δένδρο ἀποκαλούμενο τώρα «μπουμπουτιά» τὸ ὁποῖο στὸ Βελεστίνο ἀποκαλεῖται «λωτομπριά». Εἶναι αὐτοφυῆς φυλλοβόλο δένδρο ἀναπτυσσόμενο στὰ ποτιστικὰ ἐδάφη καὶ κατὰ τὸ Φθινόπωρο δίδει μικροὺς καρπούς, μεγέθους μπιζελίου, μὲ μελανόφαιο εὐγευστο σαρκῶδες περικάρπιο καὶ πυρήνα, «κουκούτσι», τὸ ὁποῖο μὲ τὰ «φουσερά» ἀπὸ τίς φρούντες τῶν καλαμιῶν ἐκτοξεύεται σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση. Ὁ καρπὸς αὐτὸς ἦταν ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα εἶδος «φρούτου» καὶ ἓνα μέσο γιὰ παιχίδι μεταξὺ τῶν παιδιῶν τῆς περιοχῆς Βελεστίνου. Τὸ ἐπιστημονικὸ ὄνομα εἶναι «Κελτὶς ἡ νότιος» ἀναφερομένη ὡς «μελικκοκιά, μελικουκιά, μικροκουκιά, κεράδα (Ζάκυνθο) καὶ εἰς Κύπρον κοκκονία». Βλ. Δημητρίου Σ. Καββάδα, *Εἰκονογραφημένο Βοτανικο-Φυτολογικὸν Λεξικόν*, τόμ. Δ', Ἀθήναι (χ.χ.) σσ. 1856-1857. Ἄλλες ὀνομασίες

ἀλλὰ καὶ τὰ δύο νὰ εἶναι «σημεῖον», σύνδεσμος μὲ τὸ παρελθόν, «...τὸ δένδρον τὸ μεγάλον, τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος παπουτζιά νὰ παρθῆ ἔσωθεν εἰς τὴν περιοχὴν, καὶ νὰ μὴ βάλῃ χέρι τινὰς νὰ τὸ κόψι, ἀνίσως οἱ κλόνοι καὶ κάμουν ἐμπόδιον ἄς κοπόσι ἢ δὲ τὸ ὅλον νὰ στέκεται εἰς σημεῖον, κοίταξε νὰ ἔλθῃ μὲ ἰσομετρίαν νὰ μείνῃ ἢ ξηρόλιθος ἐκκλησίας τῆς ἀγίας Βαρβάρας, εἰς τὸ μέσον, διὰ τὸν Θεόν, μὴ τύχει καὶ βάλεται χέρι, ἢ καμμία πέτρα, νέα εἰς τὸ ξηρόλιθον χαλαντρόν, ἕως ὅτου εὐδοκήσει τοῦ ἀγίου Θεοῦ ἢ πρόνοια καὶ ἢ μεσιτεία τῆς ἀγίας Βαρβάρας, νὰ γίνῃ καὶ ἢ ἐκκλησία ἐκ θεμελίων, μὲ τὴν συνέργειαν καὶ βοήθεια τῶν χριστιανῶν...».

Ὁ Κύριλλος Πισιδίας γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ νοσοκομείου κάνει τὴ σύσταση στοὺς προκρίτους πὼς θὰ πρέπει νὰ παρακινουῦνται οἱ κάτοικοι νὰ ἀφήνουν στίς διαθήκας τοὺς χρήματα, ὅπως ἐπίσης τοὺς ὑποδεικνύει τὸν τρόπο τῶν ἐρατικοῦ δίσκου στίς ἐκκλησίες τῆς πόλεως μετὰ ἀπὸ ἄδεια τοῦ Μητροπολίτη Ἐλασσόνος, «... πρὸς τούτοις ἂν θέλει ὁ συνάδελφος ἅγιος Ἐλασσῶνος καὶ οἱ προεστοί, ἄς γίνῃ ἓνα γράμμα νὰ διαβαστῆ εἰς τὰς πέντε ἐκκλησίας⁴⁰ παρακινήτικόν, καὶ φανερωτικόν τό τι ὄφελος καὶ μισθὸν ἔχει νὰ λάβῃ ἐκεῖνος ὅπου δώσει ἢ ἀφήσει εἰς τὴν διαθήκην του δι' αὐτὸ τὸ σπιτάλιον, καὶ ἄς διωρισθῶσιν εἰς τὰς πέντε ἐκκλησίας δίσκοι νὰ συναχθῶσι λίγα πολλὰ ὅπου νὰ πάρεται τίποτε πακήρια καὶ σκεπάσματα διὰ τὴν ἀνάπανσιν τῶν ξένων καὶ ἀσθενῶν ὅπου μὲ κερῶν, συνάζωντας θέλεται βάλλει καὶ κανέναν ἄνθρωπον μὲ μισθόν, νὰ φυλάττῃ τὴν πόρταν καὶ νὰ κάθεται ἐκεῖ...».

Δύο χρόνια ἀργότερα, 17 Ἰανουαρίου 1805, ὁ Κων. Οἰκονόμου ἀπὸ τὴν Τσαριτσάνη ἐνημερώνει τὸν Κύριλλο σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφασιν τῶν προκρίτων νὰ ἀρχίσουν τὴν κατασκευὴν τοῦ νοσοκομείου: «Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ σπηταλίου σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι γενομένης συνάξεως τῶν προυχόντων τῆς πατρίδος τῆς ἀπεφασίσθη νὰ ἀρχίσῃ τὸ κτίσμα κατὰ τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστὴν ὡσάν ὅπου τότε καὶ οἱ κτίσται εἶναι πολλοὶ καὶ ἡμπορεῖ νὰ κτισθῆ εὐκολώτερα. Πλὴν τὸ τῆς ἐκκλησίας Δεσπότη μου ἐστάθη δύσκολον διὰ τὸ ὑπέρογκον τῶν ἐξόδων ὅπου ἐζητήθησαν, μ' ὅλον τοῦτο δὲν παύουσιν οἱ ζηλωταὶ προσπαθοῦντες καὶ κύριος δι' εὐχῶν Σας νὰ βοηθήσῃ νὰ τελειωθῆ καὶ

ἀναφέρονται «κουτσομηλιά, γλυκοκοκκιά, φτελοκοτιά, κορτσιδιά, λουτιά (ἐν Θεσσαλίᾳ)» στὸ Π.Γ. Γενναδίου, *Λεξικὸν Φυτολογικόν*, Ἐν Ἀθήναις 1914, ἐπανατύπωση Ἀθήνα 1997, σ. 490.

40. Οἱ πέντε ἐκκλησίες πού ἀναφέρει ὁ Κύριλλος Πισιδίας ὑπάρχουν καὶ σήμερα: ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Παναγίας), ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Βλ. Γιάννη Ἀδάμου (ἐπιμ.), *Ἡ Τσαριτσάνη*, Κοινότητα Τσαριτσάνης 1989, Κεφ. «Μνημεῖα Τσαριτσάνης», σσ. 252-278. Σημειώνουμε ὅτι στὴν Τσαριτσάνη ὑπάρχει σήμερα συνοικία μὲ τὸ ὄνομα «Μπουμπουτσιὰ» ἀπὸ τὴν παρουσία ὁμωνύμου μεγάλου δένδρου.

τουτον τὸ θεάρεστον ἔργον, γενομένης ἐνάρξεως σᾶς εἰδοποιῶ». Ὁμως ὁ Κων. Οἰκονόμου λίγο ἀργότερα, 17 Μαρτίου 1805, γράφει στὸν Κύριλλο Πισιδίας ὅτι ἀνεβλήθη ἡ ἐνάρξη τῆς κατασκευῆς τοῦ νοσοκομείου μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι δὲν συγκεντρώθηκαν ἀρκετὰ χρήματα καὶ ἐπὶ πλεόν κάνει μνεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξη δυσκολιῶν ἀπὸ τὶς ἄσχημες καταστάσεις στὴν περιοχὴ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, «αἱ καιρικαὶ ἀνωμαλῖαι» ὅπως τὶς μνημονεύει, οἱ κοινωνικὲς δηλ. καὶ οἰκονομικὲς καταστάσεις⁴¹ ποὺ ὀφείλονταν ἴσως στὴν διοίκηση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὴν ὑποτίμηση τοῦ νομίσματος, τοὺς ἐκβιασμοὺς τῶν τοπικῶν ἀρχόντων, τὴν παρακμὴ τῆς βιοτεχνίας: «Περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς οἰκοδομῆς ἣτις ἦτον ἀπόφασις νὰ γίνη κατὰ τὰς τρεχούσας ἡμέρας ὡς Σᾶς προέγραφον, Σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι μετετέθη διὰ ἄλλοτε ὡς Σᾶς γράφουν καὶ οἱ προεστῶτες. Τὰ πρὸς δαπάνων Δέσποτά μου ὅπου εἶναι ἀναχείρας δὲν ἐξαρκοῦν μ' ὄλον ὅπου κατέβαλον καὶ μερικοὶ φιλοπάτριδες, καὶ πλεόν γίνεται φροντὶς διὰ νὰ συναχθῶσιν καὶ ἄλλα. Κοντὰ εἰς αὐτὰ αἱ καιρικαὶ ἀνωμαλῖαι ὅπου ἐξ ἁμαρτιῶν μας σωρηδὸν ἤρρησαν νὰ καταπλακῶνον τοὺς τόπους τούτους δὲν συγχωροῦσι κατὰ τὸ παρὸν νὰ ἀρχήσῃ τὸ κτίσμα. Ὁ μισόκαλος ἔφερην ἀρκετὰ κωλύματα κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὸ θεοφιλὲς τοῦτο κατόρθωμα. Ὁ Θεὸς νὰ ἐπιβλέψῃ εἰς τὸν ζῆλον τῶν Συμπατριωτῶν Σας καὶ νὰ νεύσῃ νὰ στολισθῇ τάχιον ἢ πατρίς Σας μὲ τὸ μέγα τοῦτο καλόν».

Πὰ τὴν καθυστέρηση ἐνάρξης ἀνοικοδόμησης τοῦ νοσοκομείου μετὰ ἀπὸ τὶς ἐξηγήσεις ποὺ ἔλαβε ὁ Κύριλλος σὲ ἐπιστολῇ, 23 Μαρτίου 1806, διερωτᾶται ἐὰν «καμμία συμφορῖαν ἔλαχε ἡ πατρίς μου» καθὼς ἐπίσης «τὰ περὶ τοῦ σατράπου», ὑπονοῶντας τῶν Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐνῶ σὲ μεταγενέστερο γράμμα του, 23 Μαΐου 1806, γράφει χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἡ τῆς Εὐρώπης ὅλης σύγχησις καὶ ἡ τῶν Σέρβων⁴² ἀναταραχὴ...» ἔχει ἐπιφέρει ἀναταραχὴ εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἔτσι δὲν παραξενεύεται «διὰ τε τὴν δυσκολευθῆσαν ἄχρις οὗ ἐνάρξιν τοῦ νοσοκομείου». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι γιὰ τὴν γενικὴ ἄσχημη κατάσταση γράφει στὸν Κων. Οἰκονόμου καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἐλασσόνας Ἰωαννίκιος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου βρισκόνταν ὡς συνοδικὸς «ἡ

41. Ἐνδεικτικὰ βλ. Leake, *Travels in Northern Greece, 1801, 1805 and 1806*, Λονδίνο 1835, τόμ. I, σ. 442, τόμ. III, σσ. 348, 386.

42. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Ἄνωνυμος ὁ Ἕλληνας στὴν *Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἦτοι λόγος περὶ ἐλευθερίας* στὰ 1806 παροτρύνει τοὺς Ἕλληνες γιὰ ἐπανάσταση φέρνοντας ὡς παράδειγμα τοὺς Σέρβους: «Οἱ Σέρβοι μᾶς δίδουν αὐτὸ τὸ μέγαλον παράδειγμα, ὃ Ἕλληνες», ἔκδοση Γ. Βαλέτα, Ἀποσπερίτης, Ἀθήνα 1982, Ε31. Πὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σέρβων ποὺ ἄρχισε τὸ 1804 βλ. Διον. Σιώκης, «Ἡ Σερβικὴ Ἐπανάσταση», στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1975 τόμ. ΙΑ', σ. 379. D. Djordjevic, *Ἱστορία τῆς Σερβίας, 1800-1918*, μετάφραση Νικ. Παπαροῦδου, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 16 κ.ἑξ.

Ευρώπη είναι ἐπὶ ποδός»⁴³ και πὼς «ὄλοι οἱ τόποι εἶναι κακὰ και ψυχρὰ τῆς ἐπικρατείας μας».

Ὁ καιρὸς περνάει χωρὶς νὰ ἀρχίζει ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ νοσοκομείου και ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κων. Οἰκονόμου φεύγει τὸ 1808 ἀπὸ τὴν Τσαριτσάνη, λόγῳ τοῦ κινήματος τῶν Μπλαχαβαίων⁴⁴ και τελικὰ ἐγκαθίσταται στὴ Σμύρνη ὡς δάσκαλος στὴν ἐκεῖ Σχολή. Ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ δωρεὰ τοῦ Κυρίλλου ἐπανερχεται ἀπὸ τὸν νέο μητροπολίτη Ἐλασσόνος, Πορφύριο, ὁ ὁποῖος μὲ ἐπιστολὴ του ζητᾷ ἀπὸ τὸν Κύριλλο νὰ μάθῃ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν δωρεὰ του γιὰ τὸ νοσοκομεῖο. Ἴσως δὲν θὰ ἔλαβε ἱκανοποιητικὲς ἀπαντήσεις ἀπὸ τοὺς Τσαριτσανιώτες γιὰ τὴ διαχείριση τῶν χρημάτων, πού ἦταν γιὰ τὸ νοσοκομεῖο: «...ἤκουσα ὅτι ἡ ἀδελφικὴ μοι αὐτῆς Πανιερότης ἄτε φιλόπατρις οὐσα, και φιλόκαλος ἔστειλεν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ προκατόχου μου διὰ χειρὸς οἰκονόμου εἰς θεοσυντήρητον ἐνταῦθα πατρίδα τῆς Τζαριτζανην τινὰ ἐλεημοσύνην εἰς ἐγκαθίδρυσιν νοσοκομείου, και εἰς αὔξησιν ἐτι μᾶλλον τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς και ἐπιθυρίαν τῶν ἐντυγχανόντων πτωχῶν συμπατριωτῶν...». Καὶ ὁ Κύριλλος Πισιδίας γράφει στὸν Κων. Οἰκονόμου γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ νέου μητροπολίτου Ἐλασσόνος γιὰ τὰ χρήματα πού εἶχε δώσει γιὰ τὸ νοσοκομεῖο, τὰ ὁποῖα μᾶλλον μὲ τὴν ἔγκρισή του ἢ και τὴν ἀνοχὴ του δόθηκαν ἀντὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση νοσοκομείου σὲ ἄλλους φιλανθρωπικούς και ἐκπαιδευτικούς σκοπούς: «...εἰς τὴν ἐρώτησίν του λοιπὸν ἀποκρινόμεθα ὅτι εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸν προκατόχον του και ἅγιον οἰκονόμον και εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἐκείνη ἡ ἐλεημοσύνη οἰκονομηθῆ κατὰ τὴν θέλησιν και ἀρεσκείαν μας, και ἡ πανιερότης του ἀπὸ μία τοιαύτην ἔρευναν ἄς λείψῃ...».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἐπιθυμία και ἡ χρηματικὴ προσφορὰ του ἐκ Τσαριτσάνης καταγομένου Μητροπολίτη Πισιδίας Κυρίλλου γιὰ ἀνέγερση νοσοκομείου στὴν γενέτειρά του πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων ὑγείας τῶν συμπατριωτῶν του ἔμεινε ἀνεκπλήρωτη. Βασικοὶ λόγοι ἦταν ἡ ἀπροθυμία τῶν κατοίκων και προκρίτων τῆς Τσαριτσάνης νὰ ἀναλάβουν τὰ ἔξοδα ἀνεγέρσεως τοῦ νοσοκομείου, ἴσως και γιὰτὶ ἔκριναν ὅτι δὲν θὰ ἦταν ἀπαραίτητο στὴν περιοχὴ τους ἐφ' ὅσον ἡ ὑγειονομικὴ περίθαλψη τῶν κατοίκων καλυπτόταν ἀπὸ τοὺς περιφερόμενους και κοινοτικούς ἰατρούς. Ἄλλοι σοβαροὶ λόγοι θὰ ἦταν ἀφ' ἑνὸς οἱ πολιτικοκοινωνικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς, «*αὶ καιρικαὶ συνθήκαι*» ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀνέφερε ὁ Κων. Οἰκονόμου, και ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀρπακτικὴ διάθεση τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μὰ και οἱ πρόκριτοι γνώρι-

43. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1806 εἶχε ξεσπάσει και ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος.

44. Βλ. Κ. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1869, ἐπανατύπωση 1990, σ. 588. Ἄποστ. Βακαλόπουλος, «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἀρματολίκια και γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Θύμου Μπλαχάβα στὴ Θεσσαλία στὰ 1808», *ΕΕΦΣΠΘ*, Θεσσαλονικὴ 1965, σσ. 246-247.

ζαν καλά ότι μιὰ τέτοια ἐκδήλωση ἀνέγερσης νοσοκομείου στην Τσαριτσάνη θὰ ἐθεωρείτο ἐκδήλωση εὐμάρειας τῶν προκριτῶν τῆς Τσαριτσάνης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέσυρε τὴ γνωστὴ ἀρπακτικὴ μανία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ Κων. Οἰκονόμου ἄφησε στὸ τέλος τῆς ζωῆς του (1857) ἓνα κληροδότημα στην γενέτειρά του γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ νοσοκομείου γιὰ τὸ ὅποιο ὁ γιός του, ὁ ἰατρὸς Σοφοκλῆς Κ. Οἰκονόμου⁴⁵ γράφει σὲ ἐπιστολὴ του στοὺς προκριτοὺς τῆς Τσαριτσάνης: «*Ὁ ἀοιδίμος πατὴρ μου ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐφρόντιζεν ἵνα συσταθῆ ἔν Τσαριτσάνη νοσοκομεῖον. Μένουσιν εἰσέτι τούτου μαρτύρια τρανὰ παρ' ὑμῖν. Συνωδὰ πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς του ἡμέρας διέταξέ με, ἵνα κατατεθῶσιν εἰς τὴν ἐν Μόσχᾳ τράπεζαν τὰ γνωστὰ ὑμῖν χρήματα...*» κάνοντας παράλληλα γνωστὸ ὅτι οἱ τόκοι τῶν χρημάτων θὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ νοσοκομείου, ἐνῶ ἡ κατασκευὴ του θὰ γινόταν ἀπὸ τὴν κοινότητα Τσαριτσάνης. Ὡστόσο οἱ πρόκριτοι ἀπαντοῦν πὼς εἶναι δύσκολο νὰ ἀνεγερθεῖ νοσοκομεῖο στην πατρίδα τους μνημονεύοντας τοὺς λόγους ποὺ εἶχε καὶ ὁ πατέρας του ἀναφέρει πρὶν ἀπὸ ἐξήντα χρόνια «...ὅτι δὲ ἀδύνατον ἦδη ἀνεγερθῆναι καὶ διατηρηθῆναι ἐν Τσαριτσάνη Νοσοκομεῖον, ἀκούσατε ὁποῖα ἐμπόδια παρεμβάλλονται τοὺς ἰδιοχείρως ἐγγεγραμμένους λόγους τοῦ ἀοιδίμου Πατρὸς ὑμῶν ἐν τῷ σωζομένῳ ἔκτοτε κώδικι τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Ὅτε ὁ ἀοιδίμος Πισιδίας Κύριλλος καθιέρωσε 1000 γρόσια εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ ἕτερα 2500 πρὸς ἀνέγερσιν Νοσοκομείου, ὅθεν καὶ ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ Νοσοκομείου, καὶ μάλιστα ὅτε ἡ Τσαριτσάνη καὶ ἦνθει καὶ ἤκμαζε καὶ πρωτεύουσα κωμόπολις τῆς Θεσσαλίας ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπῆρχεν...». Παράλληλα τονίζουν ὅτι θὰ ἦταν καλύτερα νὰ συσταθεῖ ἓνα κοινοτικὸ ἰατρεῖο μὲ ἐπιστήμονα ἰατρό, ὁ ὁποῖος θὰ κάλυπτε τὴν ὑγειονομικὴ περίθαλψη τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς καὶ θὰ πληρωνόταν ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ κληροδοτήματος, «*Προσεγγίζομεν δέ... ὡς ἔγγιστα πρὸς τὸν σκοπὸν (τοῦ διαθέτη) ἐὰν ἀντὶ Νοσοκομείου προσδιορισθῆ οἴκημά τι, ἔνθα ἐνδαιτώμενος ἐπιστήμων ἰατρός... καὶ λαμβάνων τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν τόκων τοῦ κληροδοτήματος, παρέχει ἐν ἀνάγκῃ τοῖς ἀληθῶς πτωχοῖς καὶ ἀπόροις τὰ φάρμακα δωρεάν...*».

Συμπερασματικὰ μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι κατὰ τὴν προεπαναστατικὴ ἐποχὴ στην Τσαριτσάνη Θεσσαλίας καταβλήθηκαν προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνέγερση νοσοκομείου μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς γιὰ ἐπιστημονικὴ ὑγειονομικὴ περίθαλψη τῶν κατοίκων καὶ τῆς ἐν γένει προσφορᾶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ποὺ ὅμως δὲν τελεσφόρησαν.

45. Ἀρχεῖο Οἰκονόμου ΕΛΙΑ, ἐπιστολὴ 26 Ἰουνίου 1871. Βλ. Κωνστ. Οἰκονόμου του ἐξ Οἰκονόμων, *Ἀλληλογραφία...*, ὁ.π., Σχόλια ἐπιστολῆς ἀρ. 51, σ. 302. Ἐπίσης γιὰ τὴ διαθήκη βλ. καὶ Πάνη Ἀδάμου (ἐπιμ.), *Ἡ Τσαριτσάνη*, Κοινότητα Τσαριτσάνης 1989, σσ. 238-242.